

A témájához viszonyítva nem nagy terjedelmű mű a tudományos kutatások legkorszerűbb állásfoglalásai alapján, jól rendszerbe foglaltan tartalmazza mindazt, amit a gyakorlati felhasználás érdekében a képességekről feltétlenül tudnunk kell. Jó lenne, ha a magyar könyvkereskedelem is hozzáférhetővé tenné e bukaresti kiadásban megjelent értékes magyar nyelvű könyvet.

KISS TIHAMÉR

TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEK TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI. VIII.

Debrecen, 1971. 239 old.

6 Gazdag tartalommal jelent meg a tanítóképzők tudományos közleményeinek fenti című (és 1 vszámú) kötete 1973 júniusában. Arányait tekintve — a didaktika, gyermekirodalom és a neveléstörténet mellett — főként a pszichológia és a metódika kapott benne vezető szerepet. A tanítóképzők belső életére vetítve ezt a benyomás alakul ki bennünk, hogy az új tanító-nemzedék felkészítése a tanítóképzőkben szoros kapcsolatban van az ugyancsak ott folyó, az oktatás-nevelés hatékonyságának növelését célzó neveléstudományi kutatásokkal, kísérletekkel. Ez igen örvendetes, mert a jelöltek így magukkal viszik az életbe a folyamatos megújulás vágyát, a kísérletezés, újítás szellemét.

I. A kötet első hat tanulmánya *pszichológiai tárgyú*. A bevezető tanulmányt VÁRKONYI H. Dezső ny. egyetemi tanár írta az *általánosításról* (generalizáció). A szerző legutolsó írásainak egyike ez. Megjelentetését azonban nem csupán a szerző iránti tisztelet és kegyelet motiválta, hanem a téma fontossága is.

A tanulmány első felében a szerző azt kívánta bemutatni, mennyi megalapozatlan általánosítás tapasztalható mind a köznapi beszédhasználatban, mind a tudományos gondolkodásban, a pszichológiában és a logikában is. Azzal a széles körben nézettel szemben, amely szerint az általánosítás a fogalomalkotás legfontosabb mozzanata, azt igyekszik kimutatni, hogy a generalizáció olyan értelmi művelet, amellyel egy fogalmat olyan új fogalmakra és dolgokra alkalmazzuk, átviszjük, amelyekre az eddig nem volt alkalmazva állományként. Megállapításainak igazolása céljából részletesen elemzi azt a viszonyt, amely a fogalomalkotás és generalizáció közt fennáll. A logikai hibát az igazolatlan kiterjesztésben jelöli meg. Az érvényes generalizációnak három fő típusát különbözteti meg: 1. a rámutatással történő generalizációt, 2. az indukciószerű generalizációt és 3. a disztributív általánosítást.

Kiss Tihamér „*A dinamikus sztereotípiák kialakulásával, zavartalan és megzavart működésével létrejövő érzelmek*” címen értekezik a kötetben. Egyfelől helyes értelmezését kívánja adni annak a pavlovi feltételezésnek, hogy a nagyagy idegfolyamatai a dinamikus sztereotípiák megteremtésénél és fenntartásánál azonosak azzal, amit rendszerint érzelmeknek nevezünk. Másfelől azt vizsgálja, hogy az egyéni fejlődés első szakaszában milyen fajta dinamikus sztereotípiák jelentkeznek, és hogy ezek kialakulása, zavartalan és megzavart működése során miféle olyan idegfolyamatok jelentkeznek, amelyeket érzelmeknek nevezünk. PAVLOV zseniálisnak elismert feltételezését csupán olyan vonatkozásban és értelmezésben fogadja el, hogy a dinamikus sztereotípiák zavartalan működése lehetővé teszi a tevékenység szinte automatikus, könnyű, sőt élvezetes elvégzését, és ezzel hozzájárul a biztonságérzés, az erő- és képességtudat, a dolgok feletti uralom kellemes érzése, az önbizalom és a sikerélmények kialakulásához. Ezzel szemben megzavarásuk, és ugyanakkor egy új dinamikus sztereotípiára kényszerítése az egyénre, dűszhímiát, zavart, nyomott kedélyállapotot eredményez és a biztonság érzésének elvesztésével jár. Tapasztalatai alapján arra is rámutat a szerző, hogy érzelmek nemcsak a dinamikus sztereotípiák működése folyamán keletkeznek. Az érzelmek elő is segíthetik új dinamikus sztereotípiák kialakulását és megszilárdulását.

A nevelés gyakorlatia szempontjából igen jelentősek a szerzőnek azok a tapasztalatai, amelyek szerint egy-egy dinamikus sztereotípiáról egy másikra való áttérés csak akkor jár negatív érzelmekkel, emocionális traumával, ha az hirtelen megszakítással és az újnak erőszakos rákényszerítésével jár.

HEGEDÜS György, FÜLE Sándor és SZABÓ Pál „*Alsótagozatos tanulók komplex vizsgálatá az oktatás különböző szervezeti formái között*” címmel egy négy évre tervezett vizsgálat első évének tapasztalatairól számolnak be. Az 1969/70. tanévben az elsőosztályosok vizsgálatára került sor. Ezek a tanulók négy különböző szervezeti formában kezdték meg általános iskolai tanulmányaikat. Három osztály általános tanterv alapján működött, de kettő közülük egésznapos, a harmadik csak napközis jellegű. A negyedik osztály ének-zene tagozatos osztály volt.

Az orvosi, pszichológiai és pedagógiai szempontok alapján végzett komplex vizsgálatok értékét nagymértékben növeli azok tudományos igényessége. Nemcsak a kapott eredményekről és peda-

gógiai következtetésekről kapunk részletekbe menő tájékoztatást, hanem szervezési kérdésekről és a vizsgálat során alkalmazott módszerekről is. A kapott adatok differenciált elemzése és jól áttekinthető táblázatokba foglalása kitűnően érzékelteti a tanulók funkcionális állapotát iskolába lépéskor, és a tanév során tapasztalt változásokról is jó áttekintést ad. A kapott mutatók tanulmányi, testi, érzelmi, mikroszociológiai, élettani és pszichofiziológiai szempontból tükrözik a különböző szervezeti keretek között tanulók fejlődési jellemzőit. Az elemzés kiterjed annak az összefüggésnek a vizsgálatára is, amely egyfelől az iskolai teljesítmény, másfelől az otthoni szociális és pszichikus környezet között tapasztalható.

A részkérdések elemzése során a szerzők igen figyelemre méltó következtetéseket vontak le az egyes szervezeti formák hatékonyságával kapcsolatban és megszívlelendő ajánlásokat adnak a szervezeti formák továbbfejlesztésére. Kár, hogy ezeket a tanulságokat és ajánlásokat nem emelték ki összefoglalóan is. Hasznosításukat egy ilyen áttekintés megkönnyítette volna.

A marxista pedagógiában és pszichológiában eléggé elhanyagolt kérdéssel foglalkozik JURCSÁK Lászlóné „Az önismeret nevelőértéke a hallgatók személyiségének formálásában” c. tanulmányában. A téma pedagógusképző intézetekben fokozott jelentőséggel bír, hiszen a nevelés és önművelés összefüggéseinek és törvényszerűségeinek megismerése, főként pedig e felismerések alkalmazása saját személyiségünk alakításában, a nevelői hivatásra való felkészítésnek és felkészülésnek egyik legfontosabb kérdése és feladata.

A probléma megvilágítása céljából a kérdőíves módszer és más kiegészítő módszerek felhasználásával az alábbi kérdésekre keresett választ hallgatóitól: 1. Mennyiben szolgálták a lélektani stúdiók a valós önismeretük kibontakozását? — 2. Mennyiben irányítja ez az önismeret céltudatos önművelésüket? Arra vonatkozóan is tájékozódni kívánt, hogy a hallgatók nevelése során az oktatók mennyiben használták fel a pszichológiai ismereteket.

A szerző legrészletesebben azoknak a hatásoknak a találkozását, de részben ütközését is vizsgálta, amelyeket a hallgatók egyfelől családi környezetükből, másfelől a középiskolából vittek magukkal, és amelyekkel a tanítóképzőben találkoztak. A fejlődés eredményeit pozitív és negatív vonásaival együtt a hallgatók szubjektív értékrendszerének alakulása tükrében mutatja be. Az elért eredmények, sajnos nem mindenben megnyugtatók. A hallgatók 70%-ánál kimutathatók olyan negatívumok, amelyek a nevelői hivatásra való felkészülés szempontjából erősen elgondolkodtatók. Ilyenek például az egyéni és közéletben tapasztalható hibák, hiányosságok felé fordulás; türelmetlenség, kiábrándultság, sőt közömbösség is. Ezek a jelzések, ha nem is az egész személyiségképet tükrözik, arra figyelmeztetnek, hogy a kérdéssel az eddigénél többet és behatóbban kell foglalkoznunk.

TÓTH Gyula „Vérmérsékleti adottságok szerepe az iskoláskorú gyermekek magatartásában” című rövid kis cikkében arra hívja fel a figyelmünket, hogy a temperamentumbeli sajátosságok figyelmen kívül hagyása komoly iskolai károsodások forrása lehet. Fegyelmezetlenség, közömbösség, nemtörődömség látszatát kelthetik a vérmérséklettel összefüggő egyes magatartási formák, s olyan ítéleteket, intézkedéseket vonhatnak maguk után, amelyek pszichoszomatikus károsodással járnak. A temperamentumbeli különbségek figyelembe vétele esetén ilyen károsodások elkerültek volna.

KISS Lajos „Feladatlapos vizsgáztatási kísérlet a pszichológiai ismeretek számonkérésében” c. tanulmánya az ellenőrzés, számonkérés és értékelés sokat vitatott problémáját érinti. Gondos és éveken át tartó kísérletezés eredményeként alakult ki az itt bemutatott feladatlapos vizsgáztatási módszer, mint az ellenőrzés alapvető formája. A feladatlap útján történő ellenőrzést ugyanis a legtöbb esetben kiegészíti szóbeli kérdésfeltevésekkel is, hogy a személyes kapcsolatok nevelő hatása is érvényre jusson a vizsgáztatás során.

Feladatlapos módszerének kialakításában az a törekvés irányította a szerzőt, hogy a szóbeli kikérdezésnél objektívabb és az önálló gondolkodásra való képességet is tükröző ellenőrzési formát találjon, amely lehetővé teszi az idő jobb kihasználását, mérsékli a vizsgáigazgatást. Tapasztalatai alapján ezeknek a követelményeknek a feladatlapos vizsgáztatás csak abban az esetben felelhet meg, ha a feladatlap kérdéssorozatára adandó válaszok a hallgatótól a vizsgaanyag egészén való uralkodást, jó áttekintést tételeznek fel; ha a kérdések a lényegre irányulnak és alkalmaznak arra, hogy a vizsgázót önálló gondolkodásra készítsék. A kérdések összeállításának szempontjait s a vizsgálat levezetésének egyes menetet pontokba foglalva jó áttekintéssel ismerteti.

II. A didaktika körében az tanulmány tartalmaz a kötet. A Művelődésügyi Minisztérium felmérése alapján a tanítóképző intézetek ellenőrzési és értékelési módszereiről BÓDI Andrásné, DELI István, SZABÓ Zoltán és SZELÉNDI Gábor készítettek elemző összefoglalót. A felmérés célja az volt, hogy a felsőoktatási reform végrehajtásával kapcsolatban tájékozódjanak a tanítóképzőintézetekben folyó vizsgáztatás tartalmi és módszertani kérdéseiről, az alkalmazott eljárás módok és eszközök intenzitásáról. A kért adatokat lényegileg két probléma köré lehet csoportosítani: 1. Mit vesznek figyelembe az oktatók, mikor a hallgatók munkáját értékelik? — 2. Hogyan végzik az értékelés különböző formáit? Milyen eszközöket használnak és hogyan járnak el az értékelés során? Az értékelés tartalmi részét illetően a vizsgán nyújtott teljesítményen kívül még 8 tényező

figyelembe vételének lehetőségével számolt a felmérés. Ezek a tényezők: 1. az eddigi tanulmányi előmenetel, 2. az emberi magatartásmód, 3. a származás, 4. a végzett társadalmi munka, 5. a szociális helyzet, 6. a hallgató aktivitása, 7. a kötelező irodalom jegyzetelése, 8. a foglalkozásokon való megjelenés. Hasonló elvek alapján vizsgálták az index aláírásánál, a szemináriumi munka értékelésénél és kollokviumnál alkalmazott eljárás módokat.

III. Metodikai kérdésekkel öt tanulmány foglalkozik. SZABÓ Balázné „*Nyelvtanítási kísérlet modern didaktikai-pszichológiai elvek alapján*” c. dolgozatában arról a kísérletről számol be, amelyet a bajai tanítóképző intézetben az 1969/70. iskolai évben indítottak. Ehhez a kísérlethez a modellt a komplex matematika-tanítás elvei és tapasztalatai adták. Feltételezésük az volt, hogy a tanulásközpontúság, a belső motiváció, a felfedezés öröme, a differenciált foglalkozás, a lényeg kiemelése és az informálódás az eredményről a nyelvtan tanításában is megvalósítható elvek. Az idő gazdaságosabb kihasználását is remélték a kísérlettől. A nyelvtan-tanításban uralkodó hagyományos szemlélettel szemben abból indultak ki, hogy a nyelvi jelenségeknek a funkció oldaláról való megközelítése több lehetőséget nyújt a képességek intenzívebb fejlesztésére, és a tanulók érdeklődését is jobban biztosíthatják így. A komplex matematika-oktatás mintájára bevezették szimbólumok alkalmazását, munkaeszközök helyett azonban a cselekvést tekintették a szemléltetés fő formájának, illetve eszközének. Az eredmények nagymértékben igazolták feltételezéseiket. Második osztályos tanulók nemcsak saját tantervi anyagukat tudták jól feldolgozni és elsajátítani, de a harmadikos tantervi anyag jelentős részét is, és ami nagyon fontos, lényegesen több lehetőséget találtak a gondolkodás fejlesztésére.

HERNÁDI Sándort „*Gondolatok a helyesírási normáról*” című tanulmányának megírására az a tapasztalat készítette, hogy a helyesírási vétségek száma változatlanul nagy. A fogyatékosok okát alapvetően két forrásra vezeti vissza. Az egyik fő okot a helyesírás tudásának nem kielégítő értelmezésében, másik okát pedig az egységes normák és értékelési módok hiányában látja. E hibaforrások kiküszöbölése céljából mindenek előtt tisztázní kívánja a helyesírás tudásának tartalmi követelményeit. Azt a véleményt, amely szerint a helyesírásstudás szóképek biztos és gyors, mechanikus reprodukálási készsége, nem tartja kielégítőnek. A helyesírást ezen felül értelem-tükröző tevékenységnek tekinti, ami feltételezi az értelem-tükrözés képességét is. Feltételezi továbbá azt is, hogy a leírtakat az önellenőrzés során képesek vagyunk tudatosan helyesbíteni. Az egységes nyelvtani követelmények és normák kialakítását nélkülözhetetlennek tartja ahhoz, hogy előreléphessünk a helyesírás tanításában. Ehhez való hozzájárulásként összefoglalja azokat a legfontosabb szempontokat, amelyeket elengedhetetlennek tart egy országos helyesírási norma megállapításához.

HERGOSI Ödön arról értekezik, *milyen szerepe és lehetősége van a játéknak az alsótagozatos orosz nyelvi órákon*. A játék szerepét és szükségességét fejlődési sajátosságokkal indokolja. Rámutat, hogy a játék eddig sem hiányzott orosz nyelvi óráinkon, de azok általában intellektuális jellegűek, azaz szavakkal, azok variálásával, majd mondatokkal kapcsolatos játékos versengések. Ezeknél lényegesen jobbnak, hatékonyabbnak tartja a különböző játékos tevékenységeket, a mozgáshoz kötött játékokat, a didaktikus és szerepjátékokat, énekes körjátékokat, talalós kérdéseket. E megfontolások alapján saját gyűjtéséből és gyakorlatából több olyan játékot mutat be, amelyek a 3. és 4. osztályos tanulók orosz nyelvi óráin igen jól felhasználhatók.

SERES Béla „*Szaktárgyi felkészültség, alkalmazott módszer és elért tanítási eredmény összefüggéseinek vizsgálata az ált. iskola alsó tagozatának matematika-tanításában*” c. tanulmányának alap-gondolata az, hogy a pedagógus szaktárgyi felkészültsége, alkalmazott módszerei és elért eredményei közt szoros összefüggés van. Ennek a feltevésnek az igazolására négy megyére kiterjedő vizsgálatot végeztek kérdőíves módszer felhasználásával. A vizsgálat összesen 118 alsótagozatos tanítóra és összesen 3348 tanuló feladatmegoldó képességére terjedt ki. A tanítók szaktárgyi felkészültség-szintjét úgy próbálták megállapítani, hogy számbavették a tanulmányok során matematikából szerzett osztályzatokat, a matematikához mint tantárgyhoz kapcsolódó szubjektív viszonyulást, matematikai módszertani könyvek olvasásának mértékét. Ezek alapján öt kategóriába sorolták őket. E kategóriába sorolás alapján vizsgálták elért eredményeiket a tanulók feladatmegoldó képességének tükrében. A feltételezett összefüggéseket a kapott eredmények igazolni látszanak. Egyetérthetünk azzal a következtetéssel is, hogy tanítóink matematikai szaktárgyi felkészültségének színvonalát emelni kell, ugyanakkor mégis fel kell hívunk a figyelmet arra, hogy a magas szakmai tudás önmagában még nem biztosítja sem a jó módszeres munkának, sem a jó eredményeknek. A szaktudás mellett mint az eredményes nevelő munka legfontosabb meghatározójára, mindenekelőtt hivatásszeretetre, pedagógiai érzékenységre van szükség. Lehet valaki tudósa is szaktárgyának, hivatásszeretet és pedagógiai érzékenység nélkül sem jól tanítani, sem jó eredményt elérni nem fog tudni.

A korszerű matematika-tanítás problémái és lehetőségei képezik a tárgyát MERŐ László „*A komplex matematika-tanítási kísérlet tapasztalatai*” című dolgozatának. Kísérletüket a kaposvári tanítóképzőben 1968-ban indították el. A tanulmány gyakorlati értékét nagymértékben növeli az, hogy a szerző a kísérlet megtervezésének és kibontakozásának útját is bemutatja nehézségei-

vel, problémáival és a nehézségek legyőzési módjával együtt; a személyi és tárgyi feltételek megteremtésétől a szakmai ismeretek és tapasztalatok elsajátításáig. Különösen figyelemre méltó azoknak a tapasztalatoknak az összegezése, amely a komplex matematikatanítás transzferhatását világítja meg más tantárgyak tanítására.

E tapasztalatok szerint azok a tanulók, akiknél a matematika tanulása során a tanulásközpon-túság, a felfedezés öröme, a tévedés szabadsága, a manipuláció módszere, a differenciált foglalko-zás, a lényeglátásra és problémamegoldó gondolkodásra nevelés, a képességek szabad kifejtése és a folyamatos informálódás didaktikai elvei érvényesültek, más tantárgyak tanulásában is igénylik ezeknek az elveknek érvényre juttatását. Különösen az olvasás, a fogalmazás, a nyelvtan és a környezetismeret oktatásában volt tapasztalható ez a transzferhatás.

IV. A *gyermekirodalom köréből* Cs. NAGY István tanulmánya szerepel a kötetben. A *ma-gyar gyermekvers két „hídja”* címen SZÉP Ernő és SZABÓ Lőrinc gyermekköltészetét mutatja be. A két költő gyermekköltészetének jó értelmű hagyományteremtő szerepe van, a gyermeki világ művészi ábrázolása mellett egy tisztultabb és emberibb világ felépítésére mozgósítanak. Ebben rejlik nagy pedagógiai értékük, ezért volna fontos, hogy alsótagozatos nevelőink a tantervi kö-vetelményeken túl is ismerjék meg.

V. A *neveléstörténet* két tanulmány képviseli. REGŐS János tanulmánya a *magyar nyelv okta-tásának ügyét tárja fel nemzetiségi iskoláinkban 1850-től 1905-ig*. Vizsgálódásának középpontjáb-an az a kérdés áll, miként próbálta a századforduló magyar művelődéspolitikája a népiskolát az erőszakos magyarosítás szolgálatába állítani. Ugyanakkor azt is mérlegre teszi, mennyiben voltak hatékonyak ezek a törekvések. Tényanyagában alapvetően a Vas megyei Levéltár dokumentumai-ra támaszkodik, de a helytörténeti anyagot szervesen beépíti a korszak művelődéspolitikai törek-véseinek egészébe úgy, hogy anyaga a korszak magyar művelődéspolitikájának egészét repre-zentálja.

A neveléstörténet köréből vette témáját KÖDÖBÖCZ József is. A kötetet záró tanulmányának címe: *Comenius és a sárospataki tanítóképzés*. Comenius magyarországi szerepét és jelentőségét olyan oldalról mutatja be a szerző, amelyet kevésbé ismerünk. A szerző meggyőződés, hogy Comenius nemcsak közvetve hatott a tanítóképzés ügyének fejlődésére, de közvetlenül is részt vett annak előmozdításában. A Sárospatakon már korábban kialakult szervezeti keretek közt, tehát a lelkészképzéssel összekapcsoltan, tudatosan, tervszerűen és következetesen töreke-dett arra, hogy iskolája jól képzett rektorokat adjon a falusi, városi és partikuláris iskoláknak. Nagy gondot fordított az oktató és nevelő munkához szükséges általános és speciális ismeretek összefoglalására és elsajátíttatására, a gyakorló tanítók munkájának segítésére.

Összefoglaló értékelésként megállapítható, hogy az az oktató és nevelő munka, melyet a kötet-ben közölt tanulmányok tükröznek, nemcsak magas szintű, egyben a folytonos megújulás, a jobbra, tökéletesebbre törekvés jegyeit is magán viseli. Része lehet ebben annak a céltudatos irá-nyító tevékenységnek is, amely a tanítóképzők tanulmányköteteinek szerkesztésében megnyil-vánul, s amelynek eredményeként a kutató munka az alsófokú tanítóképzés sajátos feladataira koncentrált.

SOMOS LAJOS

A MAGYAR ÓVÓNŐKÉPZŐ INTÉZETEK NEVELÉSTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEI

IX. kötet. Szarvas, 1972. 324 old.

Az óvónőképző intézetek immár hagyományossá vált orgánuma, amely most már harmadszor jelenik meg a megkülönböztető „*óvónőképzés és óvodai élet*” alcímmel, legújabb kötetében gazdag kutatási tevékenységről ad számot. Míg az előző kötet kissé eltolódott a felsőoktatási pedagógia irányába, ebben a kötetben egyértelműen az óvodapedagógia dominál.

A kötet terjedelmének jelentős részét azok a tanulmányok teszik, amelyek az óvónőképző intézetek Szarvason tartott tudományos ülészakán előadásként hangzottak el. Ennek az ülés-zaknak a tárgya: „*A tevékenység szerepe a gyermek ismeretszerzésében és az értelmi képességek fej-lesztésében*”. A szervezők és a szerkesztők tehát olyan témakört választottak, amely joggal tarthat számot az érdeklődésre, s amely mindenekelőtt az óvoda iskolaelőkészítő funkciója szempont-jából lényeges kutatásokat összegez. A közölt tanulmányok pusztá felsorolása önmagában is sokatmondó: A mai társadalom és a gyermek viszonyának problémái, különös tekintettel a játéktevékenységre (Kovács György); A környezet tükröződése a gyermekrajokban (Zsáki István); Manipulációs elemek az óvodás gyermekek játéktevékenységében (Zsámbéki László); Az önálló feladatmegoldás szerepe az óvodáskorú gyermek matematikai nevelésében, különös